

'בעי מיניה רבא מרב חסדא: אשה אין מתקדשת, מעות מהו שיצאו לחולין? ... במכר מאי?...' — שורש הספק הוא, מהי סיבת חילול ההקדש; חלות הקנין בפועל, או צורת הקנין, גם אם אינו חל בפועל, שהרי עבר על ציווי התורה. [כפי שסובר רבא (תמורה ה) 'כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד, אי עביד לא מהני', ואעפ"כ לוקה משום דעבר אמימריה דרחמנא].
 ופשטו את שתי הספקות, שהחילול הוא תוצאה של חלות הקנין בפועל. [על כל פנים בקדושת דמים. אבל בקדושת הגוף יש לומר שאין המעילה שייכת להוצאת הדבר להיות חולין. ויש לתלות בזה מחלוקת רבי מאיר ורבי יהודה]. (עפ"י שו"ת אחיעזר ח"ב מו, ב. ע"ש באורך. ובתורא"ש פירש הספק, שאפשר אעפ"י שאינה מקודשת יצאו המעות לחולין משום שמעות אינם חוזרים. ומשמע שלפי מה שפשטו שאינו מתחלל, המעות חוזרים, כי ודאי אין האשה חפצה באותן מעות. וע"ע ברכת אברהם. וע' שערי שמועות בבאור הספק 'במכר מאי').

'ככתבם וכלשונם'

'הצנועים מושכין את ידיהם והגרגרנים חולקים. מאי חולקים — חוטפים' —
 'ואין להתקוטט בעבור שום מצוה, שהרי שנינו הצנועים מושכים את ידיהם מלחם הפנים (דרכי משה ומג"א או"ח נג, כב. וע"ש במשנ"ב ובקיצור שו"ע כט, ט; חרשי הנצי"ב — יומא לט).
 'ואסור לאדם להתפלל (לפני העמוד) בלא רצון הציבור. וכל מי שמתפלל בחזקה ודרך אלימות — אין עונין אמן אחר ברכותיו. אם יש בו יראת שמים — יברח מהעמוד, אם רואה אפילו רק יחידים שאין רוצים בו. וכל מצוה שהיא במחלוקת — אינה מצוה. ולא יתקוטט לעשות מצוה שאינה מוטלת עליו, שהרי אכילת קדשים בודאי מצוה גדולה היא, ומכל מקום שנינו בלחם הפנים שהצנועים מושכים את ידיהם מהחלוקה אם מתקוטטים בעד זה, (כדאיתא ביומא לט.). ועל זה אמרו, כל השם אורחותיו זוכה ורואה בישע אלקים' (ערוך השלחן שם).

דף נד

'ומשנתנו בכתנות כהונה שלא בלו' — התוספות הקשו, הלא בגדי כהונה כלי-שרת הם ואין כלי שרת מתחללים, ואם כן כיצד מקודשת בשוגג לרבי יהודה, ובמזיד לרבי מאיר? ותרצו שאותן כתנות לא התחנכו עדיין לעבודה ואין קדושת כלי שרת עליהם אלא קדושת בדק הבית. (וצ"ב לשון הגמרא 'שלא בלו', שמוה משמע אפילו הם כבר בשימוש, והול"ל 'בכתנות חדשים').
 והרמב"ן והריטב"א כתבו שבגדי כהונה אין דינם ככלי שרת, שאינם אלא מכשירי עבודה ולא משמשינן לעבודה בגופם. (ואמנם מצינו שנקרא 'כלי שרת' (ע' יומא מה. וברש"י), אך לענין מעילה אין דינם ככלי שרת ממש).

וכבר שאלו האחרונים, מדילפינן (ביומא כד.) שבגדי כהן גדול טעונים גניזה לאחר שימושם, ולפי שיטה זו שאינם 'כלי שרת' אין טעם בדבר. ויש שכתבו שגזרת הכתוב היא דוקא בבגדי כהן גדול ולא בשאר בגדי כהונה. (ע' משנה למלך כלי המקדש ד, ח, ה; שער המלך מעילה ה, יד; חזון איש מנחות ל, א; מקדש דוד לו, ב (לה, ג); אבי עזרי כלי המקדש ח, א מעילה ה, יד; שו"ת שבט הלוי ח"ו — סוף קונטרס הקדשים, (דובב מישרים ח"א סו); מנחת מרדכי — על ספר מקדש דוד לו אות טו, ועוד).

'הואיל וניתנו ליהנות בהן' — הלכך אינם בכלל קדשי ה' לענין מעילה, כיון שניתנו ליהנות מהם. (עפ"י תוס' ישנים יומא סט: אבל לא מטעם לב בית דין מתנה — שיש אומרים שאין מועיל תנאי בקדושה עצמה. ע' מנחת שלמה תנינא צג).

'מאי לאו אפילו לא בלו' — סלקא דעתין שנקט 'בלו' לרבנותא, שלא פקעה קדושתם אף על פי שכבר אינם ראויים לעבודה. (ריטב"א; תורי"ד. ובאבי עזרי (מעילה ה, יד) צידד שאם נקרעו ואינם ראויים כלל לעבודה — אין בהם מעילה. ודוקא כשבלו ונשחקו וכשרים בדיעבד, אינם כקדשים שמתו. וע' אילת השחר).
יצוין שהרמב"ן (בע"ב ד"ה ולא) הביא ברייתא זו ללא תיבת 'שבלו'. ויתכן [וכן יש לדקדק קצת בלשון הרמב"ן מהמשך דבריו, ע"ש] שכך היתה גרסתו 'כתנות כהונה מועלין בהם', ודברי הגמרא מיושבים בשופי.

'תא שמע מועלים בחדתין ואין מועלים בעתיקים (דברי ר' יהודה). ר' מאיר אומר מועלין אף בעתיקים... ואמאי גימא הואיל וניתנו ליהנות... לא תימא רבי מאיר אלא אימא רבי יהודה' — יש לשאול מדוע הוצרכו לשבש הגרסא, הלא יש לומר שמדובר במזיד, והרי במזיד סובר רבי מאיר שמתחלל, כדתנן במתניתין 'במזיד קידש'. [ואמנם אם גורסין ברישא 'דברי ר' יהודה' — לא קשה, שאי אפשר להעמיד במזיד כי אז לא יאמר ר' יהודה מועלים בחדתין, שהרי סובר במשנה שאין הקדש מתחלל במזיד. אולם התוס' כתבו שאין לגרוס כן?]
ויש ליישב, שלשון המשנה בכל מקום 'מועלין' — על שוגג דוקא ולא במזיד. (מהרש"א על תד"ה אימא. וכן מוכח מרש"י להלן (נה. ד"ה ההיא) ומתוס' (ע"ב ד"ה לא), שבלשון המשנה 'מועלין' אינו אלא בשוגג — ע' שער המלך שקלים ב, א. ושם תירץ תירוצ' גוסף).
ובתוס' הרי"ד, מכח קושיא זו הוכיח שחומת העיר ומגדלותיה, ניתנו להנות גם במזיד, לישב בצילה או עליה, ואינם דומים לכתנות כהונה.

(ע"ב) 'תרי תנאי ואלביא דרבי יהודה' — ואם תאמר, הואיל ועל כרחנו להעמיד כתנאי, מדוע יש צורך לשבש הברייתא דלעיל, לומר 'לא תימא רבי מאיר אלא אימא ר' יהודה', נאמר שהברייתא ככתבה ותרי תנאי אליבא דרבי מאיר?
ויש לומר שאותה משנה בנדרים, חייבים מצד אחר להעמידה כתנאי ואלביא דרבי יהודה, (כמבואר במקומה, במסכת נדרים יא), לכן נוח יותר להפוך לשון הברייתא ולהעמיד במחלוקת תנאים שכבר ידענוה, מאשר לחדש מחלוקת תנאים אליבא דרבי מאיר (רמב"ן בשם רבותינו הצרפתים; רשב"א ועוד).

'ולא אמרו בשוגג מתחלל אלא לענין אכילה בלבד' — רש"י ותוס' פרשו 'אכילה' — לאו דוקא, אלא כל הנאות במשמע, שלדעת רבי מאיר אין מעילה בהוצאה מרשות הקדש [כי בכל מקום שהוא שם הקדש עליו] אלא בהנאה בלבד.

ואולם רבנו חננאל (מובא בראשונים כאן) פרש דוקא באכילה או הנאה של כילוי הדומה לאכילה [כגון הדלקת פתילות מבגדי כהונה]. והראשונים ז"ל נשאו נתנו בדבריו. (ובשער המלך (שקלים ב, א) באר שגם דעת הרמב"ם כפרוש רבנו חננאל).

השער-המלך שם יישב דברי הרמב"ם שפסק אין מועלין בשיירי הלשכה אע"פ שפסק שאם אין סיפק בקופות לצורך הקרבנות, יחזור לשייריים ליקח משם, והלא בברייתא בירושלמי (הובאה בתוס') תלו זה בזה, שאם חוזרים לשייריים — מועלין. וביאר שלא קיימא-לן כאותה ברייתא. (וע"ע מקדש דוד — קדשים א סק"ז).

ויש להוסיף שמוכח הדבר מסוגיתנו, ששאלו מדוע לרבי מאיר מועלין בשיירי הלשכה, והלא חומת העיר ומגדלותיה אין בהן מעילה. ומאי קושיא, והלא מעילה בשיירי הלשכה טעם אחר יש לה, כי לפעמים חוזרים עליה לצורך הקרבנות (וכבר הקשה כן בחידושי בית מאיר, ע"ש)? אלא ודאי תלמוד דידן סובר שזה שחוזרין עליה אינו מהוה סיבה לדין מעילה. וכמו שפסק הרמב"ם.

'הפודה מעשר שני שלו — מוסיף עליו חמישיתו, בין משלו בין שניתן לו במתנה. מני? אילימא רבי מאיר, מי מצי יהיב ליה במתנה והאמר מעשר ממון גבוה הוא' — מלשון רש"י משמע שלדעת רבי מאיר אי אפשר לתת מעשר במתנה, כי אין המעשר ממונו. וכן מבואר מדברי הרמב"ם ומעוד ראשונים.

אולם בספר בית הלוי (ח"א כו, ח ט) הכריח מדברי הרא"ש (בב"מ מ) שאפילו לרבי מאיר, אם נתן מתנה, יצא המעשר מרשותו, ואם יבא לפדותו לאחר שנתן — אינו מוסיף חומש, כי כבר אינו בעליו. וקושיא הגמרא אינה על עצם חלות המתנה, אלא על כך שהמקבל מתנה מוסיף חומש, והרי אינו שלו לגמרי שייחשב כבעלים.

ופירש טעם הדבר, כי גם לדעת רבי מאיר, אם יחטוף אדם מעשר שני מחבירו, ודאי יכול הנגזל להוציאו ממנו בדיינים [אלא שהגנב פטור מכפל], כי זכות האכילה שייכת לו, וא"כ שייך שיתנגנו במתנה לענין זכות זו, ואם בא לחזור בו — אינו יכול. ובאבי עזרי (תרומות ד, יז) תמה על סברת בית הלוי, שיצא המעשר מרשותו אעפ"י שלא זכה בו המקבל — 'זוה פלא, ותמה אני אם אפשר לאומרו'.

'זהבא במאי עסקינן כגון דיהיב כשהוא סמדר ודלא כר' יוסי...' — זה שלא העמידו כשלא הגיע ל'סמדר' ואליבא דכולי עלמא, לפי שבאו להשמיענו שסמדר אינו 'פרי', דלא כר' יוסי. ועוד, כשלא הגיע לסמדר הרי הפירות הינם בגדר 'דבר שלא בא לעולם', ואין אדם מקנה אותם. ואפילו רבי מאיר לא אמר אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אלא בדעבידי דאתו, אבל כאן מי יאמר שיבואו (ריטב"א, רשב"א ועוד ראשונים).

ותמה הגרעק"א (בשול"ת ח"א קלה) הרי לא דנו על 'דבר שלא בא לעולם' אלא במקום שכאשר יבוא לעולם יוכל להיות קנוי, אבל כאן הרי כשיבוא לעולם שוב אינו שלו. וע' בחידושי ר' שמואל רוזנבסקי — גיטין (הוצ' המשפחה, תשמ"ט. עמ' רצב).

כללים ושיטות

(ע"ב) 'רבי יהודה אומר כל האומר ירושלים לא אמר כלום. וכי תימא משום דלא אמר כירושלים, והתניא רבי יהודה אומר כל האומר כירושלים לא אמר כלום עד שידור בדבר הקרב בירושלים...' —

מכמה מקומות נראה ששיטת רבי יהודה לגבי ענינים שונים, שדיבורו של אדם צריך שיהא מסויים מפורט ומדויק, ואין די בביטוי כוללני. ולכך נדר ב'ירושלים' אין במשמע בדבר הקרב בירושלים אלא אם יפרש. (ע' בפירוש הרא"ש בנדרים י: שלדעת החולקים על רבי יהודה, כך מפרשים את דברי הנודר, בדבר הקרב בירושלים). וכן חסרון כ' הדמיון משמעותי לדעת רבי יהודה (ע' בנדרים יא. שלדעת תנא אחד בדברי רבי יהודה, אם אמר 'כירושלים' אסור אבל אמר 'ירושלים' לא אמר כלום); —

והרי כמה דוגמאות נוספות: לדברי רבי יהודה, בניגוד לחכמים, המסלק עצמו מזכות אכילת פירות אינו מועיל כלפי פירי הפירות, עד שיפרט 'פירי פירות (עד עולם)' (כתובות פג).

רבי יהודה מחלק בין אמירת 'הרגתיו' ל'הרגנוהו' אם נאמן לישא את אשתו. משא"כ לדעת חכמים אין לדייק בשינוי הלשון הזה (יבמות כה:).

וכן מצינו בנוסח הברכות; לרבי יהודה יש לייחד נוסח ברכה מסוים לסוגי הירקות השונים, כדשאים זרעים וכו' (ברכות לה. וברש"י). וכמ"ש (שם מ) 'כל מין ומין תן לו מעין ברכותיו'. כמו כן לשיטתו ישנה ברכה מסוימת לרואה את הים הגדול, ואינו מברך בלשון כללית 'עושה מעשה בראשית' (שם נד). ואמנם יש מפרשים שר"י שם אינו בא לחלוק אלא לפרש (עב"י רכח), מ"מ רבי יהודה הוא בעל המימרא ותואם הדבר עם שיטתו הכללית). וכן בנדרים (מט:). מסופר על רבי יהודה שברך 'שעטני מעיל'.

בדומה לכך מצינו (בסוכה מו). שנחלקו רבי יהודה וחכמים על העושה מצוות שונות יחדיו; לרבי יהודה יש לברך על כל מצוה לחוד, כדי להזכירה בפירוש, ולחכמים מברך 'על המצוות' (ע' בזה גם בשו"ת אור המאיר עה; מנחת יצחק — לקוטי תשובות ט). [וסימנך: רבי יהודה הוא הסובר 'קרא ולא דקדק באותיותיה — לא יצא' — ברכות טו.].

וכיוצא בזה בלשון התורה; מצינו לרבי יהודה שסובר 'דברים ככתבן' — ע' בסוגיא בפסחים כא: כמובן בכל אחד מן הדינים המוזכרים, ישנו טעם פרטי הנכון כשלעצמו, אך שמא ניתן לראות בזה קו כללי לשיטתו. צור ישראל יצילנו משגיאות, ומתורתו יראנו נפלאות.

'הלכה כרבי מאיר במעשר הואיל וסתם לן תנא כותיה, והלכה כר' יהודה בהקדש הואיל וסתם לן תנא כותיה... מה לי חד סתמא מה לי תרי סתמי? אמר רנב"י הלכה כר' מאיר הואיל ותנן בבחירתא כוותיה' —

הראשונים (תוס' הרא"ש; רשב"א) הקשו, הלא קיימא לן בשתי מסכתות אין סדר למשנה — שאם מחלוקת במסכת זו וסתם במסכת אחרת, אין הלכה כסתם, שמא קדמה ה'סתם' למחלוקת, ואם כן מהו שאמרו הלכה כרבי מאיר הואיל וסתם לן תנא כותיה, הלא הסתם נמצאת במסכת אחרת? ותרץ בתוס' הרא"ש, אמנם בשתי מסכתות לא נקבעה הלכה כסתם דוקא, בכל זאת הדעה הסתמית היא דעת הרבים והלכה כמותה כנגד דעת יחיד. וכן כתבו התוס' בכמה מקומות (יבמות מב: ד"ה סתם. וע"ש במהרש"א מהדו"ב; עירובין צב. עבודה זרה ז ובעוד מקומות).

וההבדל בין מקום שאומרים 'הלכה כסתם משנה' ובין מקום שאינו אלא כרבים מול יחיד, שבמקרה האחרון אין בדבר קביעת הלכה, אלא נוטים הדברים לפסוק כרבים בדרך כלל, אולם במקום שמסתבר טעמו של היחיד — הלכה כמותו. (עפ"י חדושי הרמב"ן — יבמות מב: שו"ת הרשב"א קיד. וכ"כ הרב יבין שמועה — הביאו בשער המלך הל' מעשר שני ג, יז. ע"ש).

אולם הרשב"א דוחה פרוש זה וסובר שאין ה'סתם' נחשבת כדעת הרבים. (וביבמות שם הביא דברי הרמב"ן ולא דחה. וצ"ע). והסביר שכוונת הגמרא היא שהלכה כרבי מאיר במעשר, משום שבית הלל סוברים כן, והלכה כמותם. (וע' רש"י ותוס' ביצה (ט סע"א) דהלכה כב"ה כנגד ב"ש גם כשיש תנאים נוספים הסוברים כב"ש. ודלא כדמשמע מה"ש מפרשים' שם). או משום שהמשנה הסתמית היא בבחירתא, כמו שאמרו לבסוף. וכן המשנה הסתמית כרבי יהודה בהקדש, היא נמצאת 'בדוכתה' — במסכת מעילה ששם עיקר ענינה, ולכן הלכה כמותה.

מקושיות הגמרא שנפסקו כרבי יהודה במעשר הואיל וסתם התנא כמותו, יש להוכיח לכאורה שהלכה כסתם משנה גם

כאשר הינה אליבא דבית שמאי כנגד דעת בית הלל, [ועל כל פנים אין בכגון זה קביעת הלכה כבית הלל]. אך קשה, לדברי התוס' רא"ש הנ"ל שאין כאן אלא עדיפות של רבים כנגד יחיד, מה הקושיא שמצינו סתם במסכת אחרת כרבי יהודה, הלא הלכה כבית הלל כנגד בית שמאי גם דהו טובא (וע' יבמות יד. 'וכגון דב"ה טובא'), ומה יוסיף שיש עוד תנאים הסוברים כן [וע' גם רש"י ותוס' בביצה ט.]. שהלכה כב"ה נגד ב"ש אף אם יש תנאים נוספים כבית שמאי, ודלא כ"ש מפרשים' שם]? ויותר קשה לפרוש הרשב"א הנ"ל שאין שום עדיפות על סתמא במסכת אחרת, אלא משום בית הלל, מה מקשה הגמרא מהנך סתמי משניות? וצריך לומר שקושיות הגמרא מוסכות על הלשון 'הואיל וסתם לן תנא כותיה', והלא גם סתם לנו התנא כרבי יהודה. אך לא מקשה שאכן נפסוק כרבי יהודה, כאמור. עוד י"ל שהקושיא היא שמכח אותם סתמי-משניות מוכח שיש תנאים הסוברים שלא נחלקו בית שמאי ובית הלל בדבר זה, כדאמרינן בעלמא בכגון דא. ודאיתנן להכי, שוב אין הוכחה מכאן שהלכה כסתם אף כנגד בית הלל.

דף נה

סיכומי שיטות

להלן סיכום השיטות המובאות בסוגיותנו (נג-נה) ובסוגיות נוספות, בענין מעילה וחילול הקדש, על פי פרושי הראשונים. סוגי הפעולות הנידונות בסוגיא, נחלקים לשנים: א. הוצאת חפץ מרשות ההקדש לרשות אחרת; ב. הנאה והשתמשות מחפץ של הקדש. הנאה שיש בה כילוי, כגון אכילה והדלקת הנר, או הנאה שאין בה פגם וחסרון. יש להבחין בין שוגג למזיד; בין קדושת דמים לקדושת הגוף; בין קדשי קדשים לקדשים קלים. בכל אחת מהאפשרויות הנ"ל יש לדון על שני דברים: א. חילולו של ההקדש — האם יצא לחולין ע"י אותה פעולה אם לאו. ב. חיובו של המועל.

המוציא חפץ של הקדש לרשות אחרת — לדעת רבי יהודה, אין החפץ מתחלל אלא בשחוציאו בשגגה, שלא ידע שהוא של הקדש, אבל הוציא במזיד — אינו מתחלל. 'הואיל ואינו חייב בקרבן מעילה — לא נתחלל הקדש, אלא הרי הוא בהייתו' (רמב"ם מעילה ו,ג). במה דברים אמורים, בקדושת דמים ובקדשי בדק הבית, אבל קדושת הגוף של בהמה וכלי שרת — אין החפץ מתחלל, ולעולם הוא בקדושתו. דינו של המועל בשגגה — מפורש בתורה, חיוב קרן וחומש ואיל לקרבן, והוא הקרוי 'אשם מעילות'. גם בבהמה וכלי שרת שלא יצא החפץ לחולין — הרי זה מועל (כמו שפסק הרמב"ם בהל' מעילה ו. ובאחיזעזר (ח"ב מו,ה) כתב שאין בדבר מחלוקת הראשונים, דלא כהבנת השער-המלך. אלא שזה דוקא לרבי יהודה ולא לרבי מאיר, ע"ש. וע' חזו"א; חידושי ר' אריה ליב מאלין ח"ב מב). כל זה בקדושת בדק הבית או בקדושת מזבח של קדשי קדשים, אבל בקדשים קלים, אין בהם מעילה אלא לאחר זריקת הדם, ובאימורין ולא בבשר. (ע' מעילה ו-ז; רמב"ם רפ"ב מהל' מעילה. ואעפ"י שאין בהם מעילה, אסורים בהנאה, יש אומרים מדרבנן וי"א מדאורייתא — ע' במובא במעילה שם).